

lingen in de kiesvereniging van Berkel en Rodenrijs (door P. Olsthoorn) als vanuit het standpunt van de partijleiding (G. Harinck, directeur van het jonge Archieven Documentatiecentrum). Het Amersfoorts congres, waarop een Werkcomité van critici – op dat moment zonder veel succes – poogde een substantiële aanhang te werven, wordt beschreven door R. Janssens (directeur van het wetenschappelijk bureau van het GPV). Dat de Vrijmaking niet vanzelfsprekend tot eigen politieke partijvorming leidde blijkt uit interviews met nog levende aanwezigen, onder wie GPV-Tweede Kamerlid A.J. Verbrugh, maar ook uit de door Chr. Sol uiteengezette positie van K. Schilder, voorman van de Vrijmaking, maar daarom nog niet van de nieuwe politieke partij. Pas in 1949 trad hij uit de ARP, zonder ook lid van het GPV te worden. J. Kennedy schetst voorafgaand aan deze studies de historische context van het GPV: het verzet tegen de ‘doorbraak’ (die in de ogen van de kerkelijke orthodoxie juist *niet* was mislukt, maar veeleer al te ver was gegaan), tegen de dekolonisatie, oecumenische tendenzen en de opkomende ontzuiling. J.P. de Vries, hoofdredacteur van het *Nederlands Dagblad*, tekent tenslotte voor een nabeschouwing onder de in het begin van deze recensie aangehaalde titel, die de nuances in de ontwikkelingen scherp samenvat.

‘Het verleden vraagt niet om instemming, maar altijd om begrip’, stellen de beide redacteurs in hun inleiding (p.9). Deze bundel is daar een voorbeeld van. Alle auteurs benaderen het conflict kritisch, maar nemen het tegelijk zeer serieus. Daarmee hebben zij een uitstekende bijdrage geleverd aan de nuances van de naoorlogse geschiedenis, die al te dikwijls achter de inmiddels getrokken grote lijn verborgen blijven.

A.G. Hoekema [red.], *‘Tot heil van Java’s arme bevolking’. Een keuze uit het Dagboek (1851-1860) van Pieter Jansz, doopsgezind zendeling in Jepara, Midden-Java*. Verloren, Hilversum 1997. 184 blz. Ill. ISBN 90 6550 156 8. f 39,00.

A.Th. Boone, *Bekering en beschaving. De agogische activiteiten van het Nederlandsch Zendeling-genootschap in Oost-Java (1840-1865)*. Boeken-centrum, Zoetermeer 1997. 218 blz. ISBN 90 239 0354 4. f 38,50.

– D. Jansen

Tweehonderd jaar geleden (19 december 1797) werd het NZG opgericht. De rij van boeken die hieraan aandacht besteedt – Boone’s dissertatie is daar één van – wordt nu aangevuld met een verslag van een aantal activiteiten van de Doopsgezinde Vereeniging tot bevordering der Evangelieverbreiding in de Nederlandse Overzeesche Bezittingen. (DZV) Dit gebeurt aan de hand van het dagboek van Pieter Jansz (1820-1904), waaruit Hoekema een mooie selectie heeft gemaakt. Hij is er nl. in geslaagd uit 1100 dicht beschreven bladzijden folioformaat de gedeelten te kiezen waaruit de lezer een goed beeld krijgt van de hoofdpersoon. Diens belevenissen, waarvan sommige stof zouden kunnen leveren voor een avonturenroman, zijn zo boeiend dat men blijft lezen, mede omdat allengs een intrigerend beeld van Jansz ontstaat. Hij is nu eens etnocentrisch (86), dan weer vol kritiek op blanken en regenteske inlanders (150). Hij koestert aversie tegen het NZG, z.i. een semi-overheidsinstelling, maar bewondert aanvankelijk zijn vertegenwoordigers in de persoon van de zendelingen Jellesma en Hoozee. Hij schrijft over de eenvoudige inlander en toch toont hij zich soms verrast door diens indringende vragen (57). Als Jansz diverse malen in correspondentie zijn orthodoxe, bijna a-doppe opvattingen niet kan verbloemen, dan treffen de warmte en het begrip in de reactie van het bestuur van de DZV. Fraai is de ontwikkeling van de relatie tussen de inlandse zendeling Ibrahim Toenggoel Woeloeng en Jansz. De eerste, gedoopt door Jellesma en wel eens genoemd ‘een Javaanse Apollos’, maakt aanvankelijk grote indruk op Jansz, maar langzamerhand komt daar verandering in. De lezer proeft de groeiende jaloezie van de zendeling-onderwijzer jegens de successen van I.T.W.; Jansz. gispt diens primitieve theologische opvattingen – deze meende immer te kunnen volstaan met het onderwijzen van de Apostolische geloofsbelijdenis, het Onze Vader en de Tien geboden – en laat zich laatdunkend uit over Jellesma, die zo iemand eigenlijk veel te snel had gedoopt.

Jansz, dat wordt wel duidelijk, werkte in moeilijke omstandigheden en had zijn karakter niet mee. Dat hij in de ogen van sommigen een karakter was, blijkt op bladzijde 174 van het dagboek waar hij schrijft, dat het lid van de Raad van Indië en de latere minister van Koloniën L.W.C. Keuchenius het in 1860 voor hem opnam tegen de Nederlandse regering. Het door Jansz geschreven tractaat De tijd is vervuld was in Haagse regeringskringen niet goed gevallen, maar Keuchenius preeks de beginselvaste auteur die weigerde ‘het chris-